

Estudis: c) La planificació lingüística

NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA, BILINGÜISME I DIGLÒSSIA A QUEBEC *

per Jacques MAURAI

Membre del Consell de la llengua francesa de Quebec

Senyores i senyors,

Abans de començar la meva ponència, haig d'agrair al senyor José Ignacio Ruiz Olabuenaga i al Govern d'Euskadi l'amable invitació a presentar una comunicació en el marc d'aquest Congrés de Sociologia de Llengües Minoritzades. Nosaltres, els quebequesos, n'estem molt satisfets i honorats de les relacions cada vegada més estretes que s'estan establint entre les dues comunitats; em refereixo, per exemple, a la visita a Quebec d'una delegació de diputats forals, arà fa dos anys, i a la visita, l'any passat, de la doctora Karmele Rotaetxe; tot just fa vuit mesos, vaig tenir l'oportunitat de fer una conferència en el marc del cicle de conferències «Llengua i societat», que tingué lloc a Bilbao. També vaig fer dues dissertacions a la Universitat del País Basc, a Vitòria. Ens sembla important que continuï aquesta cooperació encara que, és evident, cap experiència de planificació lingüística no pot ésser exportada perquè les condicions sociològiques són diferents a cada comunitat; la comparació d'experiències estrangeres continua tenint un valor essencial. Per això hem iniciat una investigació de planificació lingüística comparada que —així ho esperem— donarà lloc a la publicació d'un llibre a finals de l'any vinent. Les comunitats estudiades són, a més a més de Quebec, Euskadi —i aquí haig de mencionar la col·laboració de la doctora Karmele Rotaetxe— Catalunya, Finlàndia, Txecoslovàquia, Bèlgica i Mèxic.

Avui us parlaré sobre el tema de «Normalització lingüística, bilingüisme i diglòssia a Quebec», però començaré per esbossar molt ràpidament les ca-

* Text presentat al Congrés de Sociologia de Llengües Minoritzades, Getxo, Biscaia; 1r. d'octubre de 1984. Traduït del castellà per Alfred Vilaplana i Ballester.

racterístiques essencials de la planificació lingüística, tal com es duu a terme a Quebec.

Com ja se sap, Quebec, l'única de les províncies canadenques on hi ha una majoria de francoparlants, des del 1969, o sia, en un període de quinze anys, ha experimentat tres lleis de normalització lingüística. La primera llei de normalització, la del 1969, confià a l'Institut de la llengua francesa —en francès, Office de la langue française— la tasca d'investigar la possibilitat i la manera d'imposar el francès com a idioma de treball: aquest aspecte de la legislació lingüística, que es transformà en l'eix principal de les dues lleis subsegüents de normalització lingüística, és el resultat d'una lenta presa de consciència, ja que, el 1912, en el marc del Primer Congrés de la llengua francesa al Canadà, hom suggerí de prendre mesures i d'utilitzar més el francès en els negocis. Però cal afegir que l'esmentat tema constituí un aspecte molt secundari d'aquell congrés. A més, la llei del 1969 donava als pares el dret de lliure elecció de l'idioma d'ensenyament de llurs fills. Això volia dir que els immigrants i els francoparlants podien continuar portant els fills a les escoles de minoria de parla anglesa. Els immigrants i la minoria angloparlant es concentren en la conurbació de Montreal. Un equip de demògrafs de la Universitat de Montreal havia previst que, a finals d'aquest segle, Montreal ja no seria una ciutat majoritàriament francòfona: a la pràctica, això significava la fi d'un Quebec francès, ja que les dues terceres parts de la població de la província de Quebec viuen a la regió de Montreal.

L'any 1970, elegiren un nou govern que adoptà, el 1974, una altra llei de normalització lingüística que contenia mesures encaminades a imposar el francès com a idioma de treball i que limitava l'accés a les escoles angleses als nens angloparlants. Malauradament, la llei havia previst que, en els casos dubtosos, el fet d'ésser angloparlant seria avaluat per un test lingüístic, amb la qual cosa es creà un ressentiment i moltes dificultats d'aplicació, a causa de l'edat dels infants.

L'any 1977, un nou govern adoptà una altra llei de normalització, anomenada en aquesta ocasió *Carta de la llengua francesa* i que és la vigent, encara que ha estat esmenada a la passada tardor, entre altres raons, per tal de reconèixer la comunitat de parla anglesa. La Carta de la llengua francesa augmenta les mesures encaminades a fer del francès l'idioma de treball a Quebec i atorga el dret d'accés a l'escola anglesa a tots els nens, els pares dels quals (o un dels pares) hagin assistit a l'escola primària anglesa a Quebec. Malgrat tot, una decisió recent del Tribunal Suprem del Canadà ha estès aquest dret a tots els infants, els pares dels quals (o un dels pares) hagin freqüentat l'escola primària anglesa al Canadà. A més a més, la Carta de la llengua francesa creà tres organismes encarregats d'aplicar la llei: en primer lloc, l'Institut de la llengua francesa, les tasques principals del qual són d'implantar el francès a les fàbriques i de proporcionar la terminologia tècnica francesa que calgui. En segon lloc, la Comissió de Protecció de la llengua francesa té la responsabilitat d'estudiar les queixes de violació de

la llei i de comunicar-ne informes al Procurador General de Quebec. I en tercer lloc, hi ha el Consell de la llengua francesa, l'organisme on treballa, el qual ha d'assessorar el ministre responsable de l'aplicació de la Carta de la llengua francesa i d'informar a la població sobre l'evolució de la situació lingüística pel que fa a l'estatut i a la qualitat de la llengua francesa a Quebec. Per dur a terme aquesta missió, el Consell de la llengua francesa disposa d'un equip d'investigació, integrat per demògrafs, juristes, sociòlegs i lingüistes; també treballa amb economistes de la Universitat de Montreal. Les dades que us vull presentar són el resultat del treball d'aquest equip.

Potser sembli estrany que avui us parli sobre el tema del bilingüisme a Quebec. En efecte, molta gent s'imagina que avui'en dia preval l'unilingüisme francès a Quebec. Això no correspon pas a la realitat, ja que la Carta de la llengua francesa permet en molts casos (per exemple, a l'etiquetatge), l'ús d'un altre idioma al costat del francès. A més a més, cal afegir que el Tribunal Suprem del Canadà declarà inconstitucionals uns articles de la Carta, com, per exemple, aquell que feia del francès l'únic idioma oficial a l'Assemblea Nacional. És a dir que, a més del nivell del overn Federal, on el bilingüisme és oficial, el bilingüisme jurídic continua vigent a Quebec: a l'Assemblea Nacional. És a dir que, a més del nivell del Govern Federal, bilingüisme continua essent un fenomen social important, del qual us en podreu adonar a partir de les anàlisis fetes pel Consell de la llengua francesa, els resultats de les quals ara us presentaré.

En aquests resultats, no es tracta d'un mesurament objectiu del bilingüisme: les persones entrevistades procediren a una autoavaluació de llur bilingüisme, sense control per part dels investigadors. És possible que per això els resultats no reflecteixin del tot la realitat.

En el cens del 1971, hi havia quasi 1.700.000 de bilingües a Quebec, o sigui el 27,6 % de la població. Deu anys més tard, els bilingües eren un poc més de 2 milions, és a dir, el 32,4 % de la població. Així, doncs, en un període de deu anys, el nombre de bilingües augmentà en un 24,1 %, mentre que l'augment de la població total fou del 5,7 %.

El bilingüisme quebequès és principalment un fenomen característic de la ciutat de Montreal: és així com una mica més del 60 % de la població bilingüe de la província viu a Montreal, mentre que en aquesta ciutat hi viu el 44,5 % de la població de la província. A més a més, el bilingüisme de Montreal ha augmentat en el cens del 1971. Tot i que no s'han efectuat els càlculs adequats, és cert que, si més no, una part de l'augment prové d'una baixa de l'índex de natalitat. En efecte, hi ha una disminució en el grup d'edat de 0 a 15 anys.

En el grup de 16 a 24 anys, el 65 % dels anglòfons i allòfons —immigrants que no són ni francoparlants ni angloparlants— afirmen ésser bilingües, la qual cosa permet de preveure que llur bilingüisme anirà en augment. No obstant això, una investigació realitzada per Uli Locher, en nom del Consell de la llengua francesa i dirigida a alumnes de nivell secundari i

pre-universitari, ens invita a una certa reserva respecte de les dades del cens.

En efecte, el bilingüisme dels joves angloparlants, mesurat segons llur comprensió del francès, seria del 55 % en lloc del 65 %. El mateix sociòleg ha establert un índex de competència en francès que dona 0,44 pels alumnes de l'escola secundària i de 0,47 pels estudiants de nivell pre-universitari.

Quant als francoparlants, assoleixen el grau màxim de bilingüisme, és a dir, un 39 % en el grup de 25 a 34 anys, i aquest límit es manté fins i tot en el grup de 45 a 54 anys. De tot això en sembla que el bilingüisme dels francoparlants té relació amb l'ingrés al mercat laboral i amb la promoció social.

Ja que he dit que l'eix principal de la política lingüística quebequesa era l'ús del francès com a idioma de treball, vull presentar-vos uns resultats de les investigacions fetes pel Consell de la llengua francesa sobre la utilització del francès en el medi laboral.

Observem que, entre els anys 1971 i 1979, l'exigència del bilingüisme disminuí pels treballadors de parla francesa, fins i tot a Montreal, on tradicionalment la minoria anglesa dominava els negocis i on viuen la majoria dels angloparlants. A més a més, fou a Montreal on més avançà el francès: el 1971, un 52 % dels francoparlants de Montreal necessitaven l'anglès al treball, mentre que l'any 1979, un 40 % deien que els calia utilitzar l'anglès a la feina. Fora de Montreal, les xifres són del 22 % el 1971 i del 19 %, l'any 1979.

L'avanç del francès es manifestà en totes les categories socio-professionals, llevat del cas dels administradors (executius); a la resta de les categories de treball, els francoparlants asseguraren que havien d'utilitzar menys l'anglès el 1979 que l'any 1971.

Podem pensar que la situació dels administradors és normal perquè, en el context continental d'Amèrica del Nord, sempre caldrà comunicar-se en anglès amb els nostres socis comercials de la resta del Canadà i dels Estats Units. Des de la llei del 1974, la política lingüística quebequesa ha volgut assegurar al francès un espai de monolingüisme a les empreses, al mateix temps que permet l'ús de l'anglès en llocs determinats, per a mantenir els intercanvis comercials. Així va néixer el concepte de «passarella lingüística». Aquesta expressió s'aplica als llocs on cal el bilingüisme per tal de poder treballar en francès a la resta de l'empresa. Així, doncs, el bilingüisme queda limitat als titulars d'aquests llocs.

Aquest concepte de passarella lingüística podria significar que, des del punt de vista econòmic, els titulars dels llocs de passarella lingüística reben millor remuneració. Això també suposaria que el bilingüisme dels angloparlants és menys remunerat que el monolingüisme ja que, per a ells, el bilingüisme no té relació amb la promoció socio-econòmica, sinó amb la necessitat de conèixer el francès en els nivells baix i mitjà de les empreses.

En aquesta perspectiva, els economistes Robert Lacroix i François Vail-

lancourt han estudiat l'evolució de la diferència entre angloparlants i francoparlants en el període des del 1970 al 1978. Han mostrat que va disminuir aquesta diferència i que, mitjançant una anàlisi per subgrups, els executius de parla anglesa i els empleats angloparlants que es troben prop de la jubilació són els que guanyen més.

De més a més, els economistes Lacroix i Vaillancourt diuen que, en una anàlisi econòmica dels atributs lingüístics del mercat laboral, cal distingir entre els llocs de treball orientats cap el mercat interior i els que estan orientats cap el mercat exterior. En aquest darrer cas, els executius de parla francesa reben un sou més alt que els altres francoparlants pel coneixement de l'anglès; a més, els executius angloparlants monolingües del sector exterior guanyen més que els executius bilingües de parla anglesa i els executius bilingües de parla francesa:

Estratificació dels ingressos al sector orientat cap el mercat exterior:

- Angloparlants monolingües.
- Angloparlants i francoparlants bilingües.
- Francoparlants monolingües.

Per tant, els economistes que han estudiat les relacions entre ingressos i idioma a Quebec, han distingit dos sectors econòmics: el sector intern, orientat cap el mercat interior, i el sector extern, orientat cap el mercat exterior. Se'n pot treure la conclusió que el bilingüisme del sector extern és de tipus diglòssic.

La diglòssia a les empreses quebequeses té com a conseqüència que el coneixement de l'anglès afavoreix l'augment dels ingressos.

La legislació lingüística quebequesa reconeix la legitimitat de la diglòssia en certes empreses: per una part, les empreses negocien amb l'Institut de la llengua francesa els llocs que exigeixen el coneixement de l'anglès; per una altra part, i sobretot, les seus de les societats i els centres d'investigacions signen convenis particulars amb l'Institut de la llengua francesa, la qual cosa els permet d'utilitzar l'anglès com a idioma de treball, fins i tot si han d'augmentar l'ús del francès.

Per consegüent, no es pot treure la conclusió que ara preval l'unilingüisme francès a Quebec: a més dels articles de la Carta de la llengua francesa que preveïen el monolingüisme francès i que foren declarats inconstitucionals pel Tribunal Suprem del Canadà, el bilingüisme segueix existint a les empreses i fins la diglòssia fou consagrada per la mateixa Carta.

CONCLUSIÓ

Al congrés que tingué lloc a Rouen ara fa deu dies, hom va dir que el francès de Quebec i el català són «idiomes conqueridors». No conec prou la situació a Catalunya per comentar aquesta afirmació. Però si és evident

que la normalització del francès a Quebec té certs èxits, també ho és que s'enfronta amb les decisions del Tribunal Suprem del Canadà. A causa del Tribunal Suprem, ara el monolingüisme segueix essent obligatori només als anuncis públics (cartells), amb certes excepcions, i estem esperant un veredict sobre això que podria declarar inconstitucional fins i tot l'article de la Carta de la llengua francesa que fa referència als anuncis públics.

Per descomptat, l'existència del francès a Quebec no sembla amenaçada per ara, encara que és precís de vigilar-ho constantment per tal de no retrocedir. A les províncies de Nova Brunsvic i d'Ontario, en particular a les zones frontereres amb Quebec, el francès té la possibilitat de mantenir-se. Els francoparlants de Nova Brunsvic, que representen la tercera part de la població d'aquesta província, experimenten des de fa deu anys un renaixement cultural, però és evident que un afebliment del francès a Quebec tindria conseqüències molt negatives per aquest idioma a Nova Brunsvic. A la resta del Canadà, el francès és un idioma minoritari i molt amenaçat; jo diria que la seva situació és comparable a la del bretó, a França. El cert és que la situació de les minories francoparlants de les províncies angleses no és comparable amb la situació de la minoria anglesa a Quebec, la qual té tres universitats, emissores de ràdio i de televisió, una xarxa d'escoles administrades per membres de la pròpia comunitat, i que segueix tenint un poder econòmic important.

BIBLIOGRAFIA

- BEAUCHAMP, Sylvie (1984), *Les enjeux du bilinguisme chez les travailleurs québécois*, Québec, Conseil de la langue française, miméo.
- CORBEIL, Jean-Claude (1980), *L'aménagement linguistique du Québec*, Montréal, Guérin.
- LACROIX, Robert et VAILLANCOURT, François (1981), *Les revenus et la langue au Québec (1970-1978)*, Québec, «Dossiers du Conseil de la langue française», núm. 8.
- LOCHER, Uli (1983), *Conscience linguistique des jeunes Québécois*, tome III, Québec, «Dossiers du Conseil de la langue française», núm. 13.
- MAURAS, Jacques (1984), *Le bilinguisme de masse au Québec, Problèmes de glottopolitique*, Rouen, Université de Haute-Normandie, prepublicacions del simposi internacional, vol. 1, secció K.